

Duško Sekulić

ČLANSTVO V ZK KOT

FAKTOR SOCIALNE MOBILNOSTI

Avtor poskuša empirično testirati hipotezo, da predstavlja članstvo v ZK pomemben kanal vertikalne mobilnosti. Rezultati analize so to potrdili, posebej še vpliv članstva v ZK na mobilnost v zgornjem delu socio-profesionalne hierarhične lestvice. Vendar pa teh rezultatov ne moremo interpretirati v smislu kavzalnega odnosa v eni smeri. Ne da se namreč izključiti razlage, da rekrutirajo v ZK take ljudi, ki so (že itak) mobilni in (strokovno) sposobni.

The author try to empirically testify the (hypo)thesis, that a membership in Communist Party indicates very important channel of vertical mobility. The results of analysis confirms this hypothesis, especially the impact of membership in CP on the mobility in the higher part of the socio-professional hierarchy. But this results cannot be interpreted as causal relationship in one direction. This kind of analysis cannot namely exclude the explanation that the Party recruits its members from that part of population which is (in itself) mobile and (professional) competent.

mobilitnost, stratifikacija, družbene skupine, socioprofesionalna struktura

Nesporno je, da je bila v dramatični spremembi socialne strukture Jugoslavije po vojni in revoluciji Partija važen dejavnik socialne mobilnosti. Stari vladajoči razred je izginil z nacionalizacijo, državni aparat pa se je kompromitiral zaradi sodelovanja z okupatorjem.

Nastajanje popolnoma novega državnega aparata (s povečano vlogo), politika industrializacije in istočasno relativno majhno število izobraženih, so bivšim kmetom, delavcem, študentom in učiteljem zaradi sodelovanja v NOB ali članstva v Partiji omogočili zavzeti tiste socialne položaje, ki so bili prazni po uničenju stare politične, ekonomske in vojaške elite.¹

Ko se je socialna erupcija umirila in se je učvrstil novi režim, v katerem Partija prežema vse pore družbe, postaja vse pomembnejši kriterij za dosego višjih položajev višja izobrazba, ne pa samo lojalnost, izkazana s članstvom v Partiji. Medtem ko državni aparat, politične organizacije in vojska na tihem ostajajo "domena", rezervirana za člane Partije, pa se po drugi strani stalno pojavljajo kampanje za to, da bi se v gospodarstvu in drugih, politično manj pomembnih sektorjih uveljavil kriterij strokovnosti namesto kriterija politične lojalnosti za doseganje vodilnih mest. Predpostavljamo, da se v profesionalni sferi ljudi izbira ali pa napredujejo izključno na temelju profesionalnih, strokovnih ali delovnih kriterijev in da tukaj članstvo v Partiji ne igra nikakršne vloge.

Vendar pa je očitno, da ima Partija (ZK) v realnem družbenem življenju bistveno drugačno vlogo od tiste, ki se ji jo želi pripisati v ideološki predstavi. V prvi vrsti je le-ta evidentno Partija višjih socialnih slojev. Kako je članstvo v ZK obseženo v posameznih skupinah, kaže pričujoča (tabela1)²

Očitno je torej odstotek udeležbe tem manjši, čim nižje po družbeni lestvici se spuščamo. Tako je včlanjenih v ZK 77% vodilnih oseb in le 8% industrijskih delavcev.

Tudi glede na delež posameznih skupin v Partiji se postavlja, koliko je le-ta "partija zgodovinskega gibanja".

V eni od starejših analiz M. Pečujlić³ ugotavlja, da je članstvo v Partiji obratno sorazmerno s stopnjo industrijskega razvoja. (V industrijsko najbolj razvitih delih države je relativna udeležba v ZK najmanjša. Ravno tako je relativni delež članstva v ZK v gospodarstvu manjši kot v negospodarskih panogah. V negospodarskih panogah je ZK najbolj udeležena v državnih in družbenih službah, v gospodarstvu pa je število članov ZK največje v proizvodnih obratih.) Zaključuje z ugotovitvijo, da ZK ni

zakoreninjena tam, kjer se formirajo nove proizvodne sile, ki pospešujejo družbeni razvoj.

Tabela 1

Družbena skupina	% članov ZK
Vodilno osebje (funkcionarji)	77.6
Strokovnjaki (družbeni)	57.4
Inženirji _ tehniki	51.5
Učitelji	39.4
Zaščitno osebje	28.4
Administrativni delavci	24.7
Redni študenti	22.5
Strokovnjaki v zdravstvu	19.2
Delavci v storitvah	15.5
Polnoletni srednješolci	12.2
Invalidsko upokojene osebe	10.8
Industrijski delavci	7.9
Kmetovalci (po oceni)	2-3

V tem delu nas ne zanimajo toliko strukturalne značilnosti ZK (Partije) kot tudi ne njihov pomen za ideološko predstavo Partije o sami sebi ali pa kaj bi lahko povedal "objektivni" stranski opazovalec o pomenu te strukture za vlogo Partije, njeno zgodovinsko perspektivo in podobno. Tukaj nas zanima predvsem, ali je Partija kanal socialne mobilnosti. Nesporno je zgodovinsko dejstvo - in zato ne potrebujemo posebnega dokazovanja -, da je imela takšno vlogo v prvi povojni fazi. Postavlja pa se vprašanje, ali je to tudi sedaj, ko je neposredno postrevolucionarno obdobje že daleč za nami, ko imamo opraviti s profilirano socialno strukturo, z ustaljenim izobraževalnim sistemom, ki naj bi "proizvajal" dovolj veliko število ljudi za vsa vodilna in strokovna mesta, torej v situaciji, ki ima vse pogoje za "normalne" ne-politične kanale socialne mobilnosti. Jasno je, da v določenih družbenih segmentih Partija seveda mora imeti tako vlogo.

Prej navedeni podatki o udeleženi članov Partije pri vodilnih (funkcionarskih) položajih jasno kažejo, da je članstvo predpogoj, da se do takega položaja sploh lahko pride. V našem kasnejšem raziskovanju pa smo prišli do podatkov, da je to članstvo toliko nujnejši pogoj, kolikor je položaj višje na lestvici vodilnih in funkcionarskih položajev. Vprašanje, ki nas tu najbolj zanima, pa je, ali ima članstvo v ZK kakšno vlogo tudi pri mobilnosti na druge ne- vodilne in na ne-funkcionarske položaje.

Ko D. Mrkšič na primer kaže na vlogo partijske aktivnosti pri družbeni mobilnosti srednjih slojev, piše: "Delovna situacija naših visokošolskih poklicev se bistveno razlikuje od situacije tradicionalnih svobodnih poklicev. Po zaključenem šolanju se pripadniki tega sloja z veliko pomočjo neformalnih skupin vključujejo v velike hierarhično ustrojene organizacije, v katerih začnajo kariero na mestu strokovnega sodelavca, da bi lahko kasneje zavzeli eno od vodilnih mest srednjega ranga. Manjše število uspešnih, ki so pokazali večjo aktivnost v Partiji in samoupravnih telesih, zavzema nižja direktorska, upravniška ali šefovska mesta, pri čemer se jih del povzpne v elitni ešalon. Za razliko od selekcije v zahodnih družbah, kjer dominirajo kriteriji premoženja in strokovnosti, se pri nas 'dela kariera' pretežno s politično aktivnostjo, kateri pa se zadnje čase vse bolj pridružuje tudi strokovna usposobljenost."^{3a}

Tu se moramo zopet vrniti k omenjeni analizi B. Vuškovića, in sicer k tistemu delu, v katerem je govor o upadanju članstva ZK. Vušković tako na nekem mestu pravi: "... če primerjamo udeležbo posameznih socio-profesionalnih skupin pri članih, ki so vstopili in izstopili, oziroma primerjamo, koliko bi jih moralo biti s tem, koliko jih dejansko je (ne da bi upoštevali umrle in člane, ki so izstopili, pa niso registrirani, ker v njihovo družbeno strukturo nimamo uvida), pridemo do presenetljivih rezultatov, ker se številčnost posameznih socio-profesionalnih skupin, kakršna je z ozirom na vstopanje in izstopanje, presenetljivo razlikuje od pričakovane (to pa pomeni, da se razlikuje tudi družbeno razredna struktura članstva ZKJ)."⁴

Nadalje Vušković s pomočjo tabele prikaže, za koliko bi se morala neka družbena skupina številčno povečati ali zmanjšati glede na število novih sprejetih in odpadlih članov v obdobju 1969-1980 ter to vzporeja s podatki o tem, koliko se je katera skupina zares povečala ali zmanjšala.

Tabela 2

Skupina	Pričakovano	Dejansko	Razlika	%
1. Funkcionarji	321	5474	5153	1605,3
2. Upokojenci	-22048	40394	62442	283,21
3. Znanstveni delavci	1238	3391	2153	173,91
4. Ostali strokovnjaki	16783	35117	18334	109,24
5. Vodilno osebje	18942	35375	16433	86,75
6. Ekonomisti - pravniki	23939	43870	19931	83,26
7. Zaščitno osebje	12835	19468	6633	51,68
8. Kulturni delavci	3587	5218	1631	45,67
9. Strokovnjaki skupno	194135	254447	60312	31,07
10. Inženirji - tehniki	80587	100621	20034	24,86
11. Zdravstveni delavci	17913	22260	4347	24,27
12. Študenti	85869	94334	8465	9,86
13. Obrtniki	1253	1341	88	7,02
14. Administrativni delavci	90710	96979	6269	6,91
15. Prosvetni delavci	50088	43970	-6118	-12,21
16. Delavstvo	324115	254334	-69781	-21,53
17. Nezaposleni	80609	49896	-30713	-38,1
18. Indiv. - kmetovalci	55874	2780	-53094	-95,02
19. Srednješolci	297390	28793	-268598	-1032,89
20. Gospodinj	-89	-7631	-7720	-8574,16

Pri natančnejši analizi dobljenih podatkov postavlja Vušković določene hipoteze, ki lahko pojasnijo tako velike razlike v deležu posameznih kategorij. Pojasnjujoči faktorji so lahko: število umrlih, neregistrirani člani, ki so izstopili, in socio-profesionalna mobilnost znotraj članstva ZK. Na temelju splošne analize Vušković zaključuje, da predstavljajo upokojenci in srednješolci največji del neregistriranega odpadlega članstva. Ne da bi se še naprej poglobljali, lahko jasno zaključimo, da se nižje socio-profesionalne skupine "praznijo", se pravi, da je v teh skupinah precej manj posameznikov, kot bi pričakovali na podlagi vstopanja in izstopanja. Če sedaj zanemarimo še druge dejavnike, ki so pomembni za razjasnitev tega pojava - saj razpoložljivi podatki ne omogočajo, da bi precizneje določili te druge dejavnike - lahko skupaj z avtorjem zaključimo "... da je socio-profesionalna mobilnost pri članstvu ZKJ eden od pomembnejših posrednih kreatorjev družbeno-razredne strukture članstva."⁵ Očitno je, da določene skupine izginjajo, tako na primer na novo sprejeti individualni kmetijski proizvajalci. Nikakor ni neverjetna ugotovitev, da je sprejem v ZK nekako povezan z opuščanjem statusa individualnega kmetijskega proizvajalca. Z istim vzorcem lahko razložimo tudi notranje povečanje skupine funkcionarjev (šestnajstkratno) ali dvakratno povečanje skupine vodilnih delavcev.

Če navedene podatke interpretiramo tako, lahko vse skupine z negativnim saldonom razlagamo kot skupine, iz katerih prehajajo posamezniki v tiste (skupine), katerih saldo je pozitiven. Lahko torej rečemo, da je včlanjenje v ZK intervenirajoča variabla, ki posreduje pri prehajanju iz skupin gospodinj, srednješolcev, individualnih kmetovalcev, nezaposlenih, delavcev in prosvetnih delavcev v skupine funkcionarjev, upokojencev, znanstvenih delavcev in ostalih strokovnjakov, vodilnega osebja, ekonomistov-pravnikov, zaščitnega osebja, kulturnih delavcev, inženirjev, tehnikov in zdrav-

stvenih delavcev. Ena od možnih razlag tega fenomena je tudi Vuškovičev podatek, da je v socio-profesionalni strukturi tistih, ki so zaposleni v družbeno-političnih organizacijah, kar 45,4% učiteljev. To očitno razlaga intervencijo variable članstva v ZK pri socio-profesionalni mobilnosti učiteljev. Da gre za enak vpliv članstva v ZK tudi na mobilnost delavcev, pa nam kaže njihova relativno velika udeležенost med administrativnimi delavci člani ZK kot tudi med vodilnim osebjem. Prav tako lahko pojasnimo razvpito "izginjanje" kmetovalcev ali gospodinj.

Vuškovičeva analiza nam je posredno dokazala, da ima ZK očitno vlogo facilitatorja socialne mobilnosti na vseh stopnjah socio-profesionalne hierarhije položajev. Za natančnejše odgovore na podlagi tako strukturiranih podatkov bi morali pozorneje spremljati razvoj posamezne kariere kot Višković, ki se ukvarja le s strukturami, ne pa s posameznimi karierami. Takšna uporaba agregatov nam morda onemogoča uvid v marsikatero zanimivo spremembo. Če na primer članstvo v ZK "prazni" neko skupino v sredini lestvice (npr. administrativni delavci se povzpenejo na položaj vodilnih delavcev), to isto skupino pa "polni" z neko nižjo skupino (npr. tako, da se delavci v enaki meri povzpenejo na položaje administrativnih delavcev, kot le-ti prehajajo na položaje vodilnih delavcev), nam bo agregatna analiza pokazala, da je stanje v skupini administrativnih delavcev nespremenjeno. Druga pomanjkljivost te analize je, da nima komparativne analize: koliko hitreje zapuščajo svoj poklic kmetovalci, ki vstopijo v ZK, od tistih, ki ne vstopijo? Ali: koliko več gospodinj, ki vstopijo v ZK, se zaposli, od tistih, ki ne vstopijo? Ali še zanimiveje: ali je vstop v ZK povezan z izgubo statusa nezaposlenega? Za odgovor na ta vprašanja moramo primerjati populacijo tistih, ki vstopajo v ZK, s tistimi, ki ne vstopajo.

Podatki, ki so nam na voljo pri našem raziskovanju,* nam omogočajo preciznejše odgovore na vprašanja in dileme, ki izhajajo iz Vuškovičeve analize. Seveda imamo samo podatke za Hrvaško, vendar pa bomo ugotovili, da so tendence enake tudi v tistih segmentih, ki jih Vušković ugotavlja za Jugoslavijo v celoti. Po drugi strani imamo prednost, kajti: a) imamo podatke o karieri, torej lahko spremljamo intrageneracijsko mobilnost in natančno ugotavljamo procese in vzorce "praznjenja" in "polnjenja" določenih socio-profesionalnih skupin in b) lahko dodatno primerjamo procese mobilnosti med člani in nečlani ZK, torej ne opisujemo zgolj mobilnosti med člani ZK, ampak lahko ugotovimo, ali se ta mobilnost med člani razlikuje od vzorca mobilnosti istih socio-profesionalnih skupin nečlanov ZK. Potemtakem nas bo v tem poglavju zanimalo predvsem, ali se vzorci mobilnosti med člani in nečlani ZK razlikujejo, in če se razlikujejo toliko, da lahko govorimo o članstvu v ZK kot o faktorju, ki določa socialno mobilnost. Naslednje vprašanje je, ali eventualno ugotovljena razlika med vzorci mobilnosti tendira k temu, da se v času poveča ali zmanjša. Vse te procese (razlika v mobilnosti med člani in nečlani, razlika v mobilnosti po generacijah) spremljamo posebej za moške in ženske, kar nam nudi tudi odgovor na vprašanje, ali se moški in ženske razlikujejo glede na članstvo v ZK in socialno mobilnost.

Tabela 3: Distribucija članov in nečlanov ZK po posameznih delovnih mestih

Delovno mesto	% članov ZK	% ne-članov	N
Vodilni delavec	81,8	12,2	121
Strokovnjak	42,9	57,2	303
Uslužbenec	31,8	68,2	390
Obrtnik	5,0	95,0	119
VKV	29,1	70,9	158
KV	18,0	82,0	557
NKV/PKV	7,9	92,1	585
Kmetovalci	2,9	97,1	475
			2708

* Podatki raziskave iz leta 1984 na področju SR Hrvatske. Glavni vzorec je bil kvotnega tipa, tu pa uporabljamo podatke rekonstruiranega reprezentativnega vzorca.

Analizi bomo skušali spremljati način prezentiranja podatkov, ki jih nudi Vušković in potem postopoma preiti v nadaljnje raziskave. Videli smo, da njegovi podatki iz leta 1976 jasno kažejo, da članstvo v ZK pada, če se spuščamo po socialni lestvici.

Skušajmo sedaj ugotoviti, kakšni so podatki, ki nam jih prinaša naša raziskava o deležu članov ZK na posameznih delovnih mestih.

Čeprav podatkov zaradi drugačnega obsega in klasifikacije ne moremo primerjati z Vuškovićevimi, lahko potemtakem vseeno rečemo, da se zarisuje isti trend. Za ta trend je značilno upadanje članov ZK na posameznih mestih, če se spuščamo po hierarhični lestvici delovnih mest. "Vrh" in "dno" sta pri tem jasno ločena od medskupin. Udeleženos članov v skupini vodilnih delavcev je dvakrat večja (81,8%) kot udeleženos članov v naslednji hierarhični skupini - strokovnjaki (42,9%). V skupini NKV/PKV delavcev je udeleženos članov prav tako dvakrat manjša (7,9%) kot v naslednji višji delavski skupini KV delavcev, kjer je osemnajstprocentna. Druga zanesljiva ugotovitev je, da v skupinah izven družbenega sektorja - obrtniki in kmetovalci - praktično ni članov ZK (2,9% kmetovalcev in 5% obrtnikov). Da bi natančneje preverili Vuškovićeve hipoteze o "praznjenju" in "polnjenju" posameznih skupin (delovnih mest) pri članih, komparativno pa tudi pri nečlanih, ne bomo natančneje analizirali, koliko članov ali nečlanov "bi moralo biti" na posameznih položajih, ampak bomo samo primerjali njihovo prvo in sedanje delovno mesto.

Tabela 4: Struktura prvega sedanjega delovnega mesta pri članih in nečlanih ZK

	Prvo delovno mesto		Sedanje delovno mesto	
	Člani	Nečlani	Člani	Nečlani
Vodilna oseba	2,8	0,5	17,4	1,0
Strokovnjak	24,2	7,3	23,0	8,1
Uslužbenec	23,3	11,8	22,1	12,4
Obrtnik	0,0	2,2	1,1	5,3
VKV	2,5	2,1	8,2	5,2
KV	24,4	22,2	17,6	21,3
NKV/PKV	16,7	25,3	8,2	25,2
Kmetovalec	6,0	28,5	2,5	21,5

Indeks disimilarity: $\Delta = 33,5$

$\Delta = 44,0$

Tako v strukturi prvega kot sedanjega poklica je očitna razlika med člani in nečlani ZK, in sicer v smislu, da so člani ZK povprečno na precej "višjem" položaju. Več kot 50% članov ZK namreč spada v nemanualne kategorije (bele ovratnike), nasprotno pa to velja samo za 20% nečlanov ZK. Vendar ugotavljanje te razlike ni naš prvotni cilj, poleg tega pa je že dobro znana. Zanima nas procesualnost: ali obstoji tendenca po različnosti notranje dinamike prehoda iz prvega na sedanje delovno mesto med člani in nečlani ZK. Prvi indikator je naslednja tabela, ki kaže razmerje udeleženos posameznega delovnega mesta pri distribuciji prvega in sedanjega delovnega mesta pri članih in nečlanih ZK. Isti proces pa je prikazan na drugačen način, če primerjamo, kakšno je razmerje udeležbe posameznega delovnega mesta v strukturi članov in nečlanov ZK.

Prva stvar, ki nam pade v oči, je, da je v distribuciji sedanjih delovnih mest razlika med člani in nečlani ZK mnogo večja, kot pa je bila pri prvih delovnih mestih (indeks disimilarity za razliko v strukturi prvih delovnih mest je 33,5%, za sedanja pa je 44,0%). Ker gre za anketirance različnih generacij, se pravi, ker struktura "sedanjih delovnih mest" ustreza različnim točkam v karieri posameznika, je videti, da to jasno kaže na proces ali neki kavzalni faktor, ki pogojuje, da se v teku profesionalne kariere razlika med člani in nečlani ZK v smislu distribucije poklicev (delovnih mest) povečuje. Razmerje udeleženos posameznega delovnega mesta pri distribuciji sedanjih in prvih delovnih mest pri članih in nečlanih nam nedvomno kaže, v kateri smeri se giblje to

strukturno razlikovanje, se pravi, kje se povečujejo razlike.

Pri analizi te tabele lahko ugotovimo, da so smeri "praznjenja" in "polnjenja" kvalitativno enake, vendar se bistveno razlikujejo po kvaliteti (to velja za socio-profesionalne, ki so večje ali manjše, ko primerjamo sedanjo skupino s prvo). Mesta "polnjenja", večje udeležnosti v strukturi delovnih mest tako pri članih kot pri nečlanih so torej vodilni delavci in VKV delavci. (Edina razlika pri nečlanih je, da tudi obrtniki predstavljajo takšno mesto "polnjenja" v strukturi, kar za strukturo članov ne velja.) Tako vidimo, da imamo v strukturi sedanjih delovnih mest članov ZK 6,2-krat več vodilnih oseb kot v strukturi prvega delovnega mesta, medtem ko je isto razmerje pri nečlanih trikrat manjše, to se pravi, da je samo dvakrat več oseb na vodilnih delovnih mestih v strukturi sedanjih delovnih mest nečlanov, kot jih je bilo v strukturi njihovih prvih delovnih mest. Prav takšna, čeprav manjša, je razlika pri VKV delavcih, ki jih je 3,3-krat več v strukturi sedanjih delovnih mest članov ZK, kot pa v strukturi njihovih prvih delovnih mest, to razmerje pri nečlanih pa je 2,4.

Tabela 5: Razmerje udeležnosti posameznega delovnega mesta v distribuciji prvega in sedanjega delovnega mesta pri članih in nečlanih ZK

	Razmerje sedanje/Prvo delovno mesto	
	Član ZK	Nečlan ZK
Vodilni delavec	6,20	2,00
Strokovnjak	0,95	1,10
Uslužbenec	0,94	1,10
Obrtnik	0,00	2,40
VKV	3,30	2,40
KV	0,72	0,96
NKV/PKV	0,49	0,99
Kmetovalec	0,42	0,75

Tudi pri drugih manualnih delovnih mestih (razen tistih VKV delavcev) opazimo, da se le ta zmanjšujejo v distribuciji sedanjih delovnih mest glede na distribucijo prvih tako pri članih kot pri nečlanih. Razlika je v tem, da se ta mesta mnogo hitreje "praznijo" pri članih kot pri nečlanih.

Medtem ko je namreč pri nečlanih (upoštevajoč KV in NKV/PKV delavce) razlika med sedanjim in prvim delovnim mestom manjša, pa je pri članih ZK ta razlika precejšnja.

Medtem ko je pri kmetovalcih ta razlika večja (kot pri KV in NKV/PKV), je spet manjša pri nečlanih (0,75) kot pri članih (0,42).

Pri nemanualnih skupinah imajo strokovnjaki in uslužbenci nečlani ZK nekoliko večji delež v strukturi sedanjih delovnih mest (1,1) glede na strukturo prvih, iste skupine pa imejo pri članih nekoliko manjši delež pri distribuciji sedanjih delovnih mest.

Če bi želeli sedaj napraviti določen sklep: razvidno je, da člani ZK v teku svoje kariere odhajajo med vodilne delavce, in to najbrž pojasnjuje "praznjenje" nemanualnih skupin. "Praznjenje" nemanualnih skupin je prav tako znatno večje pri članih kot pri nečlanih.

Morda je sedaj čas, da se ustavimo in ugotovimo, da so procesi mobilnosti v zgornjem delu socio-profesionalne lestvice pričakovani - člani ZK prihajajo na vodilna mesta; vendar se raje osredotočimo na to, da članstvo v ZK vpliva na procese mobilnosti tudi pri manualnih skupinah, torej ne samo na vrhu družbene piramide. To dejstvo bomo obravnavali še posebej pozorno, ker je blizu Horvatovi hipotezi o partiji kot "klinu" v socialni strukturi in s tem faktorju socialne mobilnosti. Horvat piše: "Brez partije bi bila družbena piramida skrajno nestabilna. Položaja v hierarhiji si ni moč pridobiti z rojstvom, nasledstvom ali uspehom na konkurenčnem tržišču, osnujemo ga lahko samo na (političnih) zaslugah. V centraliziranem - in zato avtoritativnem - okolju je potreben specifičen mehanizem selekcije, s katerim je mogoče potrditi relativne zasluge. To vlogo opravlja partija. Posledica tega je, da funkcionira kot klin, ki prebada

piramido od vrha do dna in povezuje vse sloje. Partija nabira svoje člane iz vseh družbenih slojev in predstavlja nasproti alternativnim hierarhičnim ureditvam komparativno učinkovit kanal družbene mobilnosti proti vrhu.

Tabela 6: Intrageneracijska mobilnost moških članov in nečlanov ZK (skrajšana tabela)

Prvo delovno mesto	Mobilni navzgor	Imobilni	Mobilni navzdol	N
Vodilni del.				
član ZK		7,4	28,6	14
nečlan ZK		60,0	40,0	5
Strokovnjak				
člani ZK	38,6	60,2	1,1	88
nečlani ZK	8,2	88,5	3,2	61
Uslužbenec				
člani ZK	48,5	44,1	7,3	68
nečlani ZK	17,8	61,3	20,9	62
Obrtnik				
člani ZK	0,0	0,0	0,0	0
nečlani ZK	6,8	79,3	13,7	29
VKV				
člani ZK	42,8	51,7	0,0	14
nečlani ZK	0,0	100,0	0,0	38
KV				
člani ZK	45,8	53,4	0,9	116
nečlani ZK	21,5	73,5	5,0	362
NKV/PKV				
člani ZK	58,9	38,4	2,7	73
nečlani ZK	26,3	67,6	6,1	330
Kmetovalec				
člani ZK	62,5	37,5		32
nečlani ZK	33,8	66,2		485

Sedaj napravimo korak naprej in natančneje analizirajmo intrageneracijsko mobilnost, torej to, česar Vušković na podlagi svojih podatkov ne more. Da bi čimbolj izpostavil obravnavane procese, jih najprej ilustrirajmo s tabelo intrageneracijske mobilnosti članov in nečlanov ZK, in sicer tako, da bo gibanje razdeljeno v tri skupine: mobilni navzgor so vsi, ki so se od prvega do sedanjega delovnega mesta povzpeli na lestev delovnih mest; imobilni so tisti, ki so ostali na istem mestu; mobilni navzdol so tisti, ki so sedaj na slabšem (nižjem) delovnem mestu od tistega, na katerem so začeli svojo kariero. Koeficienti povezanosti kažejo, da je pri nečlanih večja povezava med prvim in sedanjim delovnim mestom, kar pomeni, da so nečlani ZK manj intrageneracijsko mobilni kot člani. Vendar se postavlja vprašanje, kam je ta mobilnost usmerjena. Če pogledamo razmerje med člani in nečlani, ki so mobilni navzgor na vsakem od delovnih mest, na katerih anketiranci začenejo svojo kariero, potem je razvidno, da je udeleženos članov ZK vedno večja v tej kategoriji in obratno, da je v vsaki opazovani skupini manj mobilnih navzdol med člani ZK kot pa med nečlani. To razmerje je takšno, da je dvakrat več mobilnih navzgor med člani kot med nečlani (to velja za tiste, ki začenejo kariero kot kmetovalci, NKV/PKV in KV delavci), za

strokovnjake velja, da je med člani štirikrat več mobilnih kot med nečlani, in trikrat več pri uslužbencih. Poseben primer pa so obrtniki, kjer nimamo članov ZK, ki bi začeli svojo kariero kot obrtniki in VKV delavci, ker so vsi nečlani imobilni, prek 40% članov pa je mobilnih navzgor. Glavna ugotovitev, ki jo ponuja ta tabela, je, da članstvo v ZK očitno vpliva na povečanje mobilnosti v njihovi intrageneracijski gibljivosti v razmerju z nečlani. Ta razlika je večja pri nemanualnih poklicih, torej članstvo močneje vpliva na porast mobilnosti pri moških strokovnjakih in uslužbencih. Vendar članstvo prav tako vpliva na mobilnost tudi v vseh kategorijah manualnih delovnih mest, tako da se člani ZK bolj pomikajo navzgor kot nečlani. Najbolj je to izraženo v najvišji manualni kategoriji, pri VKV delavcih.

Naslednja tabela nam omogoča natančnejšo analizo gibanja posameznikov, ki začnejo svojo kariero na določenih stopnjah hierarhije delovnih mest.

Tabela 7: Intrageneracijska mobilnost moških članov in nečlanov ZK

Prvo del. m.	Zdajšnje delovno mesto								
	VOD.	STR.	USL.	OBRT	VKV	KV	NKV	KMET	N
Vod. - del.									
člani ZK	71,4	28,6	0	0	0	0	0	0	14
nečlani ZK	60,0	20,0	0	0	0	20,0	0	0	5
Strokovnjaki									
člani ZK	38,6	60,2	1,1	0	0	0	0	0	88
nečlani ZK	8,2	88,5	0	0	0	1,6	1,6	0	61
Uslužbenci									
člani ZK	38,2	10,3	44,1	2,9	1,5	2,9	0	0	68
nečlani ZK	6,5	11,3	61,3	9,7	4,8	3,2	0	3,2	62
Obrtniki									
člani ZK	0	0	0	0	0	0	0	0	0
nečlani ZK	0	3,4	3,4	79,3	0	6,9	3,4	3,4	29
VKV									
člani ZK	14,3	7,1	14,3	7,1	57,1	0	0	0	14
nečlani ZK	0	0	0	0	100,0	0	0	0	38
KV									
člani ZK	11,2	5,2	5,2	0,9	23,3	53,4	0,9	0	116
nečlani ZK	0,8	0	1,9	8,6	10,2	73,5	1,7	3,3	362
NKV/PKV									
člani ZK	1,4	6,8	15,1	1,4	13,7	20,5	38,4	2,7	73
nečlani ZK	0,3	1,2	2,1	3,3	3,6	15,8	67,6	6,1	330
Kmetovalci									
člani ZK	6,3	0	3,1	3,1	0	12,5	37,5	37,5	32
nečlani ZK	0	0,2	0,8	0,4	0,8	9,5	22,1	66,2	485

Koeficient korelacije prvo - sedanje delovno mesto pri moških

	C	GAMMA	TAU-B
Člani ZK	0,78	0,74	0,64
Nečlani ZK	0,86	0,85	0,74

Če začnemo na vrhu, potem vidimo, da so tisti člani in nečlani, ki so začeli svojo kariero na vodilnih delovnih mestih, tam tudi sedaj. Pri članih je imobilnih nekaj več kot pri nečlanih (71,1% proti 60,0%), ostali so sedaj strokovnjaki (28,6% pri članih in 20,0% pri nečlanih). Samo pri nečlanih je en anketiranec (20%), ki se je spustil niže od kategorije strokovnjaka (sedaj je kvalificirani delavec), čeprav imamo opraviti z zelo majhnim številom anketirancev (14 članov in 5 nečlanov). Vzorec njihove intrageneracijske mobilnosti je precej podoben ostalim skupinam. Naslednja skupina - strokovnjaki - kaže, da obstaja bistvena razlika med člani in nečlani ZK: namreč kar okrog 10% strokovnjakov članov ZK se povzpne v svoji karieri na vodilna mesta, medtem ko to uspeva manj kot 10% nečlanov. Strokovnjaki nečlani so bolj imobilni kot člani, mobilnost navzdol pa je tako pri članih kot pri nečlanih minimalna. Pri uslužbencih prav tako vidimo zanimivo razliko v mobilnosti. Iz predhodne tabele vemo, da so uslužbenci člani ZK bistveno mobilnejši kot uslužbenci nečlani, vendar se pri natančnejši analizi vzorca njihove mobilnosti pokažejo zanimive posebnosti. V naši klasifikaciji se namreč uslužbenci lahko povzpnejo za dve stopnički - na položaj strokovnjaka in na vodilni položaj. Na mesto strokovnjakov stopi enako število uslužbencev članov in uslužbencev nečlanov (relativno je celo neznatno večje število nečlanov napravilo ta korak: 11,3% nečlanov proti 10,3% članov). A šestkrat več članov, ki začenjajo kot uslužbenci, je zdaj vodilnih delavcev (38,2 proti 6,5%). Zato je zdaj v manualnih poklicih med uslužbenci več nečlanov kot članov. Članstvo v partiji je jasen selekcijski mehanizem, ki nima tolikšne vloge v splošni mobilnosti uslužbencev navzgor, kolikor jo ima v specifični mobilnosti na vodilne položaje. In obratno, članstvo zmanjšuje gibanje uslužbencev navzdol, v manualne poklice.

Pri obrtnikih taka primerjava preprosto ni možna, saj nimamo članov partije, ki bi kariero začeli kot obrtniki.

Pri VKV delavcih srečamo prav tako jasen vpliv članstva na socialno mobilnost. Čeprav gre za zelo majhno število, vidimo, da se VKV delavci člani ZK enako širijo na vsa delovna mesta nemanualnega tipa - napredujejo torej tako v uslužbenca in v strokovnjake kot v vodilne delavce in celo v obrtnike. VKV delavci nečlani pa so izrazito imobilna skupina in se s svojega položaja niso premaknili.

Pri ostalih manualnih skupinah je moč opaziti obči obrazec, da se namreč manualni delavci člani ZK precej pogosteje od manualnih delavcev nečlanov povzpnejo na nemanualne položaje. Razlika je najbolj izrazita pri vzpenjanju na uslužbenske položaje. Če pogledamo KV delavce, opazimo, da se jih je 14-krat več povzpelo na vodilne položaje (11,2% članov proti 0,8% nečlanov). Samo 2,7-krat več KV delavcev pa je uslužbencev na zdajšnjem delovnem mestu (5,2% proti 1,9%). Pri VKV delavcih je razlika malce večja pri uslužbenskih mestih kot pri vodilnih, medtem ko je pri kmetovalcih razmerje spet tako, da ni niti enega nečlana, ki bi se prebil do vodilnega mesta, obenem pa je takih 6,3% članov.

Skratka, da ne bi ponavljali dejstev, ki jih je moč tako in tako jasno izluščiti iz tabel, očitno imajo tisti, ki začenjajo kot manualni delavci in so člani ZK, večje možnosti, da pridejo na nemanualno delovno mesto kot tisti, ki niso člani ZK. Članstvo v ZK pa vpliva kot dejavnik mobilnosti tudi znotraj hierarhije delavskih poklicev. Člani, ki začenjajo kot KV delavci, dvakrat pogosteje postanejo VKV delavci kot nečlani (23,3% članov in 10,2% nečlanov). Iste razmere so pri NKV delavcih. Ti za četrtno večkrat postanejo KV delavci od nečlanov (20,5% proti 15,8%), zato pa skoraj štirikrat več VKV delavci (13,7% proti 3,6%).

Zato v vseh delavskih kvalifikacijah nečlani pogosteje postanejo obrtniki, edino kmetovalci člani postanejo večkrat obrtniki od kmetovalcev nečlanov. Tudi kmetovalci člani ZK se bolj premikajo v manualne poklice kot pa kmetovalci nečlani, čeprav razlika ni tako izrazita kakor pri tistih, ki že začnejo na manualnem nivoju.

Splošni sklep, ki ga lahko iz pričujoče analize izluščimo, je, da članstvo v ZK predstavlja pomemben dejavnik socialne mobilnosti, in to na vseh ravneh socialne lestvice. Očitno je torej ne le to, da člani ZK pogosteje postanejo vodilni delavci kot nečlani, ampak denimo tudi to, da iz KV delavcev postanejo pogosteje VKV delavci ipd. Kaže potemtakem, da "klin", ki ga opisuje B. Horvat, ni zgolj mehanizem nabora

na ključne položaje v smislu nabora vodilnih skupin iz vseh družbenih skupin (o čemer bo govora v enem od naslednjih poglavij), ampak prav tako tudi dejavnik "nepolitične" mobilnosti, tj. mobilnosti na nevodilne položaje. Na vseh stopnjah socioprofesionalne strukture gredo torej člani hitreje in bolj navzgor kot nečlani.

Kot naslednji korak si oglejmo iste podatke še za ženske. Kakor nam je znano, iz predhodnih analiz, so ženske manj mobilne od moških. Vendar nas bo tu zanimalo predvsem vprašanje, ali članstvo v ZK vpliva na podoben način kakor pri moških.

Oglejmo si torej primerjalno tabelo intrageneracijske mobilnosti za tri kategorije (mobilni navzgor, navzdol, imobilni). Le-ta kaže nekaj zelo zanimivih in indikativnih podatkov o vplivu članstva v ZK na mobilnost žensk.

Pri nemanualnih skupinah (strokovnjakih in uslužbencih) opazimo, da so ženske tako v prvi kot v drugi skupini mnogo manj mobilne od moških - moški strokovnjaki člani ZK so npr. štirikrat bolj mobilni navzgor od žensk iste kategorije, enako velja za razmerje uslužbencev članov in uslužbenk članic. Prav tako so moški mobilnejši od žensk tudi pri nečlanih (eni in drugi pa so kajpak manj mobilni od članov ZK). Razlika je najmanjša pri uslužbencih, kjer je razmerje mobilnih moških proti mobilnim ženskam le 17,8% proti 10,0%. Pri moških uslužbencih nečlanih srečamo celo mobilnost navzdol 20,9%, ki je pri ženskam nečlanicah opazno manjša (3,1%).

Če pa pogledamo manualne položaje, opazimo, da se obrazec, ki velja za nemanualne položaje, močno spremeni. V dveh najspodnejših skupinah - kmetovalcih in NKV/PKV delavcih - so članice ZK mobilnejše navzgor od članov. Sicer gre pri kmetovalkah za statistično zanemarljivo število (samo dve kmetovalki članici ZK sta v teku kariere mobilni navzgor - iz naslednje tabele se vidi, da sta obe postali uslužbenki). Od moških članov kmetovalcev pa jih je 62,5% mobilnih navzgor in sicer 50% v manualne poklice.

Pri NKV/PKV delavkah je 80,9% članic (izmed 21 v našem vzorcu) mobilnih navzgor (proti 58,9% NKV/PKV delavcev članov). Le pri KV skupini so člani mobilnejši od članic.

Obenem velja opozoriti na dejstvo, da nečlanice v teh dveh spodnjih kategorijah niso mobilnejše, pač pa manj mobilne od nečlanov. Po drugi strani je zanimivo, da so nečlanice mobilnejše od nečlanov takrat, ko začnejo kot KV delavke (ravno v tisti skupini manualnih delavcev, v kateri članice niso mobilnejše od članov).

Pri VKV delavcih ni nobene članice ZK, ki bi poklicno kariero začela na tem položaju.

Iz tega sledi še ena ugotovitev. Če zdaj primerjamo zgolj mobilnost članic in nečlanic, vidimo, da je relativna razlika v mobilnosti navzgor v dveh najnižjih skupinah večja med članicami in nečlanicami kot pa med člani in nečlani. Razmerje med mobilnimi članicami kmetovalkami in nečlanicami je 4,2 : 1. Pri moških je to razmerje 1,8 : 1. Pri NKV/PKV delavkah je razmerje v mobilnosti navzgor med članicami in nečlanicami 4,5 : 1, pri moških pa 2,2 : 1.

Še eno presenetljivo dejstvo nam pade v oči. Ko opazujemo članice ZK (teh je v našem vzorcu 157) opazimo, da niti ena med njimi ni mobilna navzdol. Obenem pa tako pri ženskah nečlanicah kot pri moških (članih in nečlanih) srečamo mobilnost "navzdol". Če vzporejamo moške člane ZK, vidimo v vsaki skupini - razen pri VKV delavcih - tudi take, ki so mobilni navzdol. Teh je ponavadi zelo malo (razen pri tistih, ki so kariero začeli kot vodilni kader; ti so mobilni navzdol 28,6%, vendar so danes na položaju strokovnjakov in potemtakem ni moč govoriti o kakem bistvenem premiku "navzdol"), pa vendar povsod srečamo koga, ki je mobilni navzdol - za razliko od članic ZK, ki na lestvici socio-profesionalnih skupin ne sestopajo navzdol.

Tabela 8: Integracijska mobilnost članic in nečlanic ZK (okrajšana tabela)

Prvo delovno mesto	Mobilni navzgor	Imobilni	Mobilni navzdol	N
Vodilni del.				
člani ZK	—	100,0	0,0	2
nečlani ZK	—	33,3	66,7	6
Strokovnjak				
člani ZK	10,4	89,6	0,0	48
nečlani ZK	2,1	87,5	10,5	96
Uslužbenec				
člani ZK	14,3	85,7	0,0	63
nečlani ZK	10,0	86,8	3,1	190
Obrtnik				
člani ZK	0,0	0,0	0,0	0
nečlani ZK	0,0	100,0	0,0	19
VKV				
člani ZK	0,0	0,0	0,0	0
nečlani ZK	0,0	83,3	16,7	6
KV				
člani ZK	33,4	66,6	0,0	21
nečlani ZK	28,9	66,7	4,4	114
NKV/PKV				
člani ZK	80,9	19,0	0,0	21
nečlani ZK	18,0	79,2	2,8	212
Kmetovalec				
člani ZK	100,0	0,0	—	2
nečlani ZK	23,8	76,2	—	126

Vobče lahko sklepamo, da so članice ZK manj mobilne navzgor kot moški člani ZK. Tedaj spol kot dejavnik, ki zavira ali spodbuja mobilnost, deluje tudi znotraj članstva ZK. Edino v dveh najnižjih skupinah (NKV/PKV in kmetovalke) so se članice pomaknile bolj navzgor od moških članov. Toda vse kaže, da članstvo v ZK "varuje" članice pred mobilnostjo navzdol. Članice so v večji meri mobilne navzgor od moških nečlanov. Če odštejemo obrtnike in VKV delavce kot skupini, v katerih ni članic ZK, potem opazimo, da je edino v skupini tistih, ki kariero začnejo kot uslužbenci, več moških nečlanov mobilnih navzgor kot članic. V vseh ostalih skupinah (strokovnjaki, KV, NKV/PKV in kmetovalci) imajo ženske večji delež mobilnih navzgor od moških nečlanov. Iz tega lahko sklepamo, da članstvo v ZK tendira k temu, da briše siceršnjo globalno tendenco večje vertikalne mobilnosti moških od žensk. V velikem številu primerov so torej članice vertikalno mobilnejše celo od moških nečlanov. Najbolj favorizirano skupino v smislu vertikalne gibljivosti pa vsekakor predstavljajo moški člani ZK. V jeziku kavzalne analize: kaže, da članstvo v ZK predstavlja dejavnik, ki kompenzira negativni vpliv spola na mobilnost. Naslednja tabela nam to razločno prikaže. Moški člani so v 46,4% primerov mobilni navzgor, medtem ko so nečlani in članice mobilni le v 25,5% primerov. Prednost članic je v tem, da niso mobilne navzdol, medtem ko moški nečlani so (4,3%). Nečlanice so imobilne v 80,1% primerov in predstavljajo najmanj mobilno skupino od vseh štirih, prikazanih v tabeli.

Tabela 9: Intrageneracijska mobilnost članic in nečlanic ZK

Prvo delovno mesto	Zdajšnje delovno mesto								
	VOD.	STR.	USL.	OBRT	VKV	KV	NKV	KMET	N
Vodilni delavec									
član ZK	100,0	0	0	0	0	0	0	0	2
nečlan ZK	33,3	33,3	16,7	0	0	0	0	16,7	6
Strokovnjak									
član ZK	10,4	89,6	0	0	0	0	0	0	48
nečlan ZK	2,1	87,5	6,3	4,2	0	0	0	0	96
Uslužbenec									
član ZK	3,2	11,1	85,7	0	0	0	0	0	63
nečlan ZK	0,5	9,5	86,8	1,6	0,5	0,5	0,5	0	19
Obrtnik									
član ZK	0	0	0	0	0	0	0	0	0
nečlan ZK	0	0	0	100,0	0	0	0	0	19
VKV									
član ZK	0	0	0	0	0	0	0	0	0
nečlan ZK	0	0	0	0	83,3	16,7	0	0	6
KV									
član ZK	4,8	4,8	23,8	0	0	66,7	0	0	24
nečlan ZK	0	0,9	11,4	7,0	9,6	66,7	3,5	0,9	114
NKV/PKV									
član ZK	0	9,5	61,9	0	0	9,5	19,0	0	21
nečlan ZK	0,5	0	10,8	2,4	0,5	3,8	79,2	2,8	212
Kmetovalec									
član ZK	0	0	50,0	0	0	0	50,0	0	2
nečlan ZK	0	0	0	0,8	0	0,8	22,2	76,2	120

Količniki korelacije prvo-zdajšnje delovno mesto pri ženskah:

	C	GAMMA	TAU-B
članica ZK	0,79	0,83	0,71
nečlanica ZK	0,88	0,93	0,86

Tabela 10

	Integrac. mobilni navzgor	Imobilini	Intragenerac. mobilni navzdol
moški člani ZK	46,4	50,2	3,1
moški nečlani ZK	25,5	70,5	4,3
ženske članice ZK	25,5	74,5	0,0
ženske nečlanice ZK	15,6	80,1	4,0

Tendence glede na generacije

Doslej smo jasno prikazali, da v našem celotnem vzorcu prevladuje tendenca, da članstvo v ZK vpliva na socialno mobilnost (ali pa da socialna mobilnost vpliva na članstvo, kar kot kavzalna smer tudi ni zanemarljivo).

Ce potemtakem članstvo v ZK vpliva na intrageneracijsko mobilnost - v teku kariere člani napredujejo več od nečlanov - potem lahko pričakujemo, da bo razlika v intrageneracijski mobilnosti večja pri starejši generaciji, pri kateri je imelo članstvo kot kavzalni dejavnik mobilnosti na razpolago več časa, da se udejani. To izhaja iz dejstva, da imamo v našem celotnem vzorcu manjšo razliko v strukturi prvih delovnih mest anketirancev kot pa v strukturi sedanjih delovnih mest.

Oglejmo si podatke za moške v našem vzorcu, če tega razdelimo na tri osnovne generacije (izprašanci do 34. leta starosti, tisti med 35. in 49. letom in pa tisti, ki so stari čez 50 let). Če upoštevamo vse, kar smo doslej ugotovili, moramo domnevati, da bo vez med prvim in zdajšnjim delovnim mestom šibkejša pri starejši generaciji kot pri mlajši; če pa vzporejamo člane in nečlane ZK, tedaj bo šibkejša pri članih. Vzporedno podajamo dva količnika povezanosti, ki sta zlasti pripravna za merjenje povezanosti med ordinalnimi spremenljivkami - gamma in tau-b.

Količnika ne podajata povsem enoznačnega odgovora v skladu z našimi predvidevanji. Dejstvo je, da so povezave med prvim in zdajšnjim delovnim mestom šibkejše v starejši generaciji kot v mlajši, in to je popolnoma v skladu s procesi intrageneracijske mobilnosti. A to, kar ni v skladu z našimi predvidevanji, je dejstvo, da so povezave najšibkejše prav v srednji generaciji. Pri srednji generaciji je torej, kot kaže, razlika med prvim in sedanjim delovnim mestom (torej celotna mobilnost oz. odprtost) večja kot pri starejši. Pri priči nam pade v oči, da je v srednji generaciji tudi največja razlika med člani in nečlani ZK.

Tabela 11: Koefficienti korelacije med prvim in sedanjim delovnim mestom pri treh generacijah moških članov in nečlanov ZK

Generacija	GAMMA	TAU-B
Do 34 let		
člani ZK	0,892	0,801
nečlani ZK	0,868	0,763
35-39 let		
člani ZK	0,627	0,536
nečlani ZK	0,823	0,705
50 let in več		
člani ZK	0,760	0,643
nečlani ZK	0,837	0,668

Sicer pa, če se zdaj ozremo posebej na tendence pri članih in nečlanih, je videti, da se te tendence ne skladajo. Pri nečlanih se namreč zdi, da obstaja tendenca, da se proti starejši generaciji kontinuirano manjša povezanost prvega in sedanjega delovnega mesta - to je še zlasti očitno pri rabi tau-b koefficienta, pri koefficientu gamma pa ni tako jasno razvidno - pri starejši in srednji generaciji je povezanost enaka, čeprav manjša kot pri mlajši.

Skratka, razlike v povezanosti med sedanjim in prvim delovnim mestom med generacijami so pri nečlanih manjše kot pri članih. Pri članih ZK vidimo jasno tendenco: povezanost je visoka pri mladi generaciji (in, kar je zanimivo, celo višja kot pri mladi generaciji nečlanov), zatem pa se drastično zmanjša pri srednji generaciji in se zopet

poveča pri starejši - dasi ne zraste na isto raven kot pri mlajši.

Torej najdemo najmanjšo povezanost med prvim in zdajšnjim delovnim mestom pri srednji generaciji članov ZK, pri taisti generaciji pa najdemo tudi največjo razliko v stopnji te povezanosti med člani ZK in nečlani.

Če hočemo interpretirati te podatke, se znajdemo v dilemi. Transverzalni presek podatkov, do katerega pridemo tako, da iz enega vzorca "rekonstruiramo" tri generacije, lahko interpretiramo na vsaj dva načina. Po eni strani nam lahko govori o nekaterih zgodovinskih procesih, ki pripeljejo do tega, da se znajdejo generacije v bistveno različnih razmerah in je tudi njihova intrageneracijska mobilnost različna. Takšna hipoteza pravzaprav implicira to, da je korelacija med sedanjim in prvim delovnim mestom za različne generacije več ali manj konstantna, tj. da za današnjo mlado generacijo velja višja korelacija in bo veljala tudi takrat, ko bo ta generacija starejša, pa tudi obratno - da je bila namreč korelacija za današnjo staro generacijo nižja tudi tedaj, ko je bila ta generacija še mlada. Nekje drugje sem zastavil podobno vprašanje za pojasnjevanje intergeneracijske razlike v mobilnosti in prišel do sklepa, da "odpiranje" strukture v starejši generaciji strokovnjakov v primeri z mlajšo ni rezultat različnih situacij, v katerih so se znašle generacije, marveč preprosto rezultat intrageneracijske mobilnosti, ko nato procesi došolanja pripeljejo neko število starejših posameznikov na položaje strokovnjakov ter tako vso kohorto starejših strokovnjakov "odprejo" bolj kot mlado generacijo, v kateri procesi dodatnega šolanja še niso učinkovali. Glede na to se zdi interpretacija, ki bi trdila, da gre za "zapiranje" socialne strukture - oz. za zmanjšanje možnosti, da bi otroci nestrokovnjakov lahko postali strokovnjaki - prenačljena. Proces intrageneracijske mobilnosti bodo (če se bodo doslejšnji trendi nadaljevali) privedli do tega, da bo tudi današnja mlada generacija takrat, ko postane starejša, enako odprta, saj bo vanjo vstopilo veliko takih, ki so zdaj še na nižjih položajih.

Analogno vprašanje lahko postavimo tudi tu. Ali lahko pričakujemo, da bodo opažene razlike med člani in nečlani kontinuirane skozi generacije, to je, da bodo tendence enake, ko postane mlada generacija starejša; skratka, ali je obstajala enaka tendenca za današnjo starejšo generacijo, ko je bila mlajša ali pa imamo določene historične procese, ki povzročajo, da se struktura možnosti za posamične generacije spreminja?

V poskusu odgovora na to vprašanje se bomo poslužili indeksa disimilarnosti (spomniti se velja, da indeks disimilarnosti kaže, kolikšen odstotek opazovane distribucije skupine - v našem primeru članov in nečlanov ZK v vsaki generaciji - bi moral zamenjati svoj poklic (delovno mesto), da bi postali distributerji obeh skupin enaki. Velik indeks pomeni veliko neenakosti distribucij.)

Tabela 12: Indeks disimilarnosti v distribuciji zdajšnjega poklica moških raznih generacij članov in nečlanov ZK

Generacija do 34 let	31,0
Generacija od 35 do 49 let	53,1
Generacija od 50 let naprej	58,8

Zdaj prihajamo do vprašanja, ali je to posledica spremenjenih okoliščin, ki so za tri opazovane generacije različne, ali pa je posledica kakih intrageneracijskih procesov. Če je posledica izključno intrageneracijskih procesov, potem lahko pričakujemo, da bo disimilarnost v strukturi poklicev pri današnji stari generaciji, ko je bila mlada, enaka disimilarnosti današnje mlade generacije (se pravi manjša kot je zdaj za staro generacijo). Sedanja velika razlika (indeks disimilarnosti se je povečal z 31,0 na 58,8) bi bila rezultat procesov intrageneracijske mobilnosti, ki je intenzivnejša pri članih ZK. Kaj nam razkrijejo podatki?

Tabela 13: Indeks disimilarnosti v distribuciji prvega poklica moških raznih generacij članov in nečlanov ZK

Generacija do 34 let	25,5
Generacija od 35 do 49 let	32,1
Generacija od 50 let naprej	56,0

Dejstvo, da je indeks disimilarnosti strukture prvega poklica med člani ZK in nečlani današnje starejše generacije bolj podoben disimilarnosti strukture zdajšnjega poklica med člani in nečlani stare generacije kot pa indeksu disimilarnosti današnje mlade generacije, govori proti hipotezi o izključnem vplivu intrageneracijske mobilnosti na ustvarjanje razlike med generacijami. Ravno obratno, velika podobnost indeksa disimilarnosti (ki je velik) pri članih in nečlanih zdajšnje starejše generacije danes in v času njihovega prvega poklica govori v prid hipoteze o nekih zgodovinskih okoliščinah, ki so pogojevale, da je bila med člani in nečlani velika razlika ob vstopu v delovni kontingent in da se je ta razlika tudi obdržala. Če pa to drži, tedaj bi po analogiji manjša razlika med člani in nečlani ZK pri današnji mladi generaciji (če ostanejo trendi nespremenjeni) tendirala k temu, da se obdrži. Iz tega bi sledila interpretacija, da postaja članstvo v ZK vse manj pomemben dejavnik, ki diferencira strukturo poklicev med člani in nečlani. Razlika v strukturah torej obstaja, a se manjša s časom, in če ta trend ekstrapoliramo, pridemo do točke v prihodnosti, ko ne bo več pomembnih razlik v strukturi poklicev med člani ZK in nečlani. ZK torej ne bo več dejavnik, ki vpliva na strukturo poklicev.

Toda, če si ogledamo srednjo generacijo, opazimo, da je njen indeks disimilarnosti med strukturo prvega poklica članov in nečlanov precej manjši kot med strukturo zdajšnjega poklica. Podatki za srednjo generacijo govorijo torej bolj v prid hipoteze o intrageneracijskih procesih kot bistvenih dejavnikih, ki pogojujejo razlike med generacijami. Tudi pri najmlajši generaciji kaže, da disimilarnost narašča od distribucije prvega poklica pri članih in nečlanih proti distribuciji današnjega poklica, čeravno so mnogi zdajšnji poklici pri tej generaciji enaki prvim poklicem. Vse to nam govori, da so procesi intrageneracijske mobilnosti kljub vsemu pomembni. Sicer pa nam tudi podrobnejša analiza pove, da enakost indeksov disimilarnosti starejše generacije v današnjem trenutku in v trenutku prvega poklica ni posledica nespremenjene strukture, marveč je posledica različnih strukturnih sprememb, ki so pripeljale do istega končnega rezultata.

Tabela 14: Distribucija delovnih mest (poklicev) pri stari generaciji (stari 50 let in več)

	Prvi poklic		Zdajšnji poklic	
	Člani	Nečlani	Člani	Nečlani
Vodilni delavec	8,0	0,2	38,7	1,8
Strokovnjak	18,7	2,6	12,0	2,9
Uslužbenec	26,7	2,9	6,7	2,4
Obrtnik	0	2,0	4,0	5,7
VKV	0	1,3	12,0	3,5
KV	20,0	11,7	9,3	12,4
NKV/PKV	17,3	17,7	12,0	18,5
Kmetovalec	9,3	61,6	8,3	52,8

Vidimo torej, da so bili pri današnjih starih članih ZK takrat, ko so bili mladi, najštevilčnejša skupina uslužbenci, danes pa vodilni delavci. Očitno nosi starost tako pri članih kot pri nečlanih številčno rast tistih, ki so na vodilnih funkcijah, le da je pri nečlanih takšnih le 1,8% celotne stare populacije, pri članih pa 38,7%.

Pravzaprav lahko na tem nivoju ugotovimo, da na razliko v strukturi poklicev članov in nečlanov ZK vplivata, kot kaže, oba procesa. Čeprav ni dvoma, da članstvo vpliva na

socialno mobilnost, se morebiti ta vpliv manjša. To lahko sklepamo že iz dejstva, da je bila razlika v strukturi poklicev med člani in nečlani precej večja pri današnji stari generaciji, ko je bila mlada, kot pa je pri današnji mladi generaciji.

Vseeno pa nam dinamika za srednjo generacijo pravi, da so procesi, ki v karieri člane bolj "rinejo naprej" kot nečlane, še vedno navzoči. Pri tej interpretaciji se moramo zavedati, da je možen vpliv kakega selekcijskega mehanizma, ki je pripeljal do tega, da so v starejši generaciji članov ostali le taki, ki so se že sprva močno razlikovali od nečlanov: bodisi, da so tisti, ki so bili bolj "podobni" nečlanom, pogostejše odpadli od delovnega kontingenta (v tej smeri bi, denimo, delovala tendenca - če obstaja - da gredo člani ZK pogostejše predčasno v pokoj, in to predvsem taki člani, ki so na nižjih stopničkih socialne stratifikacije) - bodisi, da je po drugi strani obstajala močnejša tendenca, da člani ZK, ki so na nižjih položajih, zapuščajo ZK. Kot vemo, taka tendenca obstaja in je tudi izkrivila naše rezultate. Nimamo namreč strukture prvih poklicev tedanjih članov in nečlanov, marveč zdajšnjih članov in nečlanov, kar pomeni, da se tedanji člani, ki so medtem izstopali iz ZK, kažejo v strukturi prvih poklicev kot nečlani - to vpliva na umetno povečanje razlik med strukturo prvih poklicev članov in nečlanov, če ZK zapuščajo predvsem tisti, ki bi bolj približali strukturi prvih poklicev članov in nečlanov - to pa so tisti z nižjimi položaji na stratifikacijski lestvici.

Vse to nas pravzaprav sili v sklep, da bi lahko odločen odgovor o tendencah povečevanja ali zmanjševanja vpliva članstva v ZK na socialno mobilnost (če kake enosmerne tendence sploh obstajajo) dobili šele z longitudinalnim proučevanjem.

Nekaj dodatnih razmišljanj o kavzalnosti in interpretaciji dobljenih podatkov

Skozi vse besedilo govorimo o vplivu članstva v ZK na socialno mobilnost, impliciram torej, da je članstvo dejavnik, ki ljudem omogoča mobilnost. Seveda pa iz te ravni analize ne sledi nič glede kavzalne smeri. Drugače povedano, podatki govore, da sta članstvo v ZK in socialna mobilnost povezana, a ta povezanost gre lahko v obe smeri. Ena je ta, da je članstvo prvi pogoj mobilnosti, se pravi, da le tisti, ki postanejo člani ZK, dobijo nato možnost napredovanja po lestvici socialne stratifikacije. Druga pa je ta, da tiste, ki so mobilni (oz. ki napredujejo) rekrutirajo v ZK ravno zavoljo njihove sposobnosti. Iz samih podatkov in načina, kako so tu podani, ni moč ničesar trditi o adekvatnosti ene ali druge od teh interpretacij. Sam bi postavil hipotezo, da obe operirata kot eksplanatorna modela resničnosti. Če si kot model predstavljamo, da imamo opraviti z dvema neodvisnima dejavnikoma mobilnosti - s članstvom v ZK in s "sposobnostmi" - potem so ljudje lahko mobilni bodisi zato, ker so člani ZK, bodisi zato, ker so sposobni, bodisi zato, ker so člani in sposobni hkrati. Če sposobnost vpliva kot neodvisen dejavnik, morda obstaja tendenca, da si sposobni olajšujejo mobilnost tako, da postajajo člani ZK. Če gremo še globlje v strukturo tega procesa, lahko rečemo, da tisti, ki si želijo napredovati, postanejo člani, da bi jim bilo to lažje ali pa, da tisti, ki so sposobni za napredovanje, postanejo člani ZK, ker se zavedajo, da bodo tako lažje napredovali. Pa tudi obratno, ZK se v skladu s svojo ideologijo trudi, da bi rekrutirala sposobnejše in k napredovanju nagnjene ljudi, manj pa take, ki so manj sposobni in manj nagnjeni k napredovanju. Da bi odgovorili na to vprašanje, bi morali poiskati razmerje med tistimi, ki napredujejo zgolj zato, ker so člani ZK in tistimi, ki napredujejo zgolj na podlagi svojih sposobnosti ali pa odkriti interakcijo med članstvom in sposobnostmi.

CITIRANA LITERATURA

- 1) B. Denitch: Mobility and Recruitment of Yugoslav Leadership: the Role of the League of Communists. V: A. Barton, B. Denitch, C. Kadushin: Opinion Making Elites in Yugoslavia, Praeger. N. Y. 1973.
- 2) B. Vušković: Temeljna demografska i socijalna obilježja članstva Saveza komunista Jugoslavije. V: Klasno-socijalna struktura Saveza komunista Jugoslavije, Komunist, Beograd, 1984, str. 112.
- 3) M. Pečuljić: Partija historijskog kretanja. Socijalizam, 5, 1974.
- 3a) D. Mrkšić: Srednji slojevi u Jugoslaviji. Istraživačko izdavački centar SSO Srbije, Beograd, 1988, str. 168.
- 4) B. Vušković. op. cit. str. 107.
- 5) B. Vušković. op. cit. str. 111.
- 6) B. Horvat: Politička ekonomija socijalizma, Globus, Zagreb, 1984, str. 157.
- 7) D. Sekulić: Regrutacija na elitne položaje. Neki empirijski pokazatelji. Sociologija. Vol. XXIX No. 3, 1987.

Prevedel: Aleksa Šušulić